

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ν. ΜΠΑΡΚΑ

Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ

Shblu

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ν. ΜΠΑΡΚΑ

• ΣΥΛΛΟΓΗ •
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΩΝΗ
ΔΩΡΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 56277
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 24/6/2015
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.

SHËTËRIA BOTUESE E LIBRIT UNIVERSITAR
TIRANË, 2005

Universiteti "Eqrem Çabej", Gjirokastrë
Fakulteti i Shkencave Shoqërore
Departamenti i gjuhës dhe i letërsisë greke

Redaktor: Kosta Zavali

Radhiti në kompjuter: Kosta Hila

Faqosën në kompjuter: Kosta Hila
Valbona Gjergo

Kopertina: Aleksandër A. Boti

© Shtëpia Botuese e Librit Universitar, 2005.

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Nuk lejohet shumëfishimi me çdo mjet apo formë pa lejen me shkrim të botuesit.

ISBN 99927-0-348-2

Shtypur në Republikën e Shqipërisë

Shtypshkronja "MORAVA", Rruga "Gjergj Kastrioti", Laprakë, Tiranë

Tirazhi 500 kopje

Formati 70x100/16

και ελληθοποιία του αλφαβήτα; Εχουν τις ελκαστικές ελκαστικές

1
0

αχρηστί με την Εγγάδα

ραπανά και την ασημασάρα αγγών φοβέω που δεν έχουν

Η εκδοχή του βιβλίου, στις δύο λυόμενες, είναι με προσωπική

βιβλίου, καθώς και για την «ιστορία» μεταχειρίσασ (ii)

«τις εκτιμήσεις» που έχουν σε μια προσαρμογή αλφαβήτα ενός των εκπροσώπων της Εγγάδας. Για αυτό τους «ελκαστικές θετικές» για και γολοτεχλιάς «ταίφικι τους», εκπαιδεύεται από τη ασημασάρα από αυτούς που η ιδεολογία τους θέγει το Τμήμα Εγγλητικής Λυόμενης

Ο αλφαβήτας, επειδή δεν περιέχει διαφορετική αντιπεριπέπια οι συναρθευτοί του καθιλιπτεζ στο Τμήμα.

δεν ανήκει στα ιδεολογικά πιατερω της παραταξίης που εκπροσωπούν ασημασάρα βιβλίου, καθιλιπτεζ στο Τμήμα από την ίδρυσή του.

Οι γόλοι αβλήτης οφείγονται στο λεγόμεν ότι ο αλφαβήτας του αγγών βιβλίου αλφαβήτων εκτός τμήματος.

παρόλοβ βιβλίου. Ταυτοχρόνως, χρηματοδοτήσε την εκδοχή τριών να απαντήσει θετικά στο αίτημα του αλφαβήτα για την εκδοχή του

Επί τρεις μήνες η Επιτροπή διαχειρίσασ των χρημάτων αβλήθηκε Προξενείο στο Αθλητοκάστρο.

καθιλιπτεζ του Τμήματος και εκπροσώπους της Εγγάδας στο Γενικό την διαχειρίσασ του ασημασάρα Επιτροπή, αποτελούμενη από επιστημονικών, ποικιλιατικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Για στο εν γόλω Τμήμα ασημασάρα χρηματικό κολούγιο για την οργάνωση εγγλητικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων χορηγήσε

Η εκδοχή του θεωρήθηκε δεδομένη από τη στιγμή που το Εθνική Εγγλητική Μειολογία στην Αλβανία.

και εγγλητική βιβλιογραφία για τη γολοτεχλιά και τα λραήματα στην πρώτο ογοκλήρωμένο και κατοχρωμένο λοκοκλήρωτο στην αλβανική ηιολογική και γοιπός αλαλλωτές. Ταυτοχρόνως αποτρέπει το λραφήσε για τους φοιτητές του Τμήματος και τους Εγγλητές γολοτεχλιάς στο Πανεπιστήμιο Αθλητοκάστρου Αλβανίας. Το βιβλίο εκδοχή, είναι καθιλιπτεζ στο Τμήμα Εγγλητικής Λυόμενης και

Ο αλφαβήτας του παρόλοβ βιβλίου, σε εγγλητική και αλβανική

Parathënie

SHPIRTI GREK DHE UNIVERSAL I AKTIT KRIJUES

Fill pas shthurjes së perandorisë Otomane, si pasojë e gjeopolitikës europiane, pjesë të vogla të nacionaliteteve ballkanike, u përfshinë në territoret politike të kombshteteve të tjera, duke krijuar në praktikën jetësore të përditshme realitetete humane dhe politike, të emërtuara me termin; pakica kombëtare ose minoritete etnike.

Një prej tyre është edhe Pakica Kombëtare Greke, e cila, si pjesë e trungut të madh grek dhe popullsi e këtij nacionaliteti, po mbush gati një shekull, që jeton e vepron brenda kufijve politikë të Shqipërisë, në skajin jugor të saj, konkretisht në rrethet Gjirokastrë, Delvinë, Sarandë dhe Përmet. Qysh prej vitit 1920, kur Shqipëria u pranua si e barabartë në Lidhjen e Kombeve e deri në ditët tona, anëtarët e Pakicës Kombëtare Greke, vijojnë të jenë pjesë e natyrshme e shoqërisë shqiptare, shtetas dhe qytetarë shqiptar.

Si të tillë, njëloj dhe bashkarisht me shqiptarët në mazhoritet dhe grekët e Shqipërisë në minoritet, kanë gjeneruar jetën e tyre të përditshme, përmes veprimtarive politike, ekonomike, shoqërore, shpirtërore, dhe kulturore. Në të gjitha këto veprimtari, pjesëtarët e komunitetit grek, jo vetëm që janë pjesëmarrës aktiv, por verifikohen si kontribues cilësorë dhe profesionistë. Ata shquhen, përpos të tjerave, si njerëz me talent të spikatur në fushën e arsimit, artit, kulturës. Janë të shumtë emrat e mësuesve, profesorëve, aktorëve, muzikantëve, instrumentistëve, kompozitorëve, piktorëve e skulptorëve, të dalë nga pakica kombëtare greke, të cilët, për disa dekada me radhë, kanë qenë pjesë organike e auditoreve, skenave dhe galerive shqiptare e të huaja.

Vlera estetike të mirëfillta e individualitete të shquara, prodhoi kjo pakicë edhe në fushën e letërsisë artistike; prozë, poezi e dramaturgji. Ky produkt letrar, i krijuar në vijimësi historike nga autorë të kësaj pakice, në gjuhët shqipe e greke, është pjesë specifike e integrale e Historisë së Letërsisë Shqiptare. Tani, që kemi distancën e duhur prej

kohës së shkrimit dhe lirinë e plotë të gjykimit mbi to, tekstet letrare të autorëve të pakicës kombëtare greke në letërsinë shqipe, duhet t'i nënshtrohen një shqyrtimi serioz teoriko-letrar, për të karakterizuar përfundimisht çështje, që lidhen me natyrën, vlerat dhe organizimin estetik të tyre.

Libri "Letërsia e Minoritetit etnik grek në Shqipëri", shkruar nga studiuesi Panajot Barka, është pikërisht libri që vjen në kohën e duhur, i shkruar me seriozitetin e duhur, libër që çel siparin e studimeve të kësaj letërsie. Paraqitur më parë si tezë magjistrature, ripunuar e zgjeruar nëpërmjet një pune të thelluar, korrekte e shkencore, studimi i P. Barkës prezantohet tani para nesh si një vepër pioniere në lëmin e studimeve shqiptare për shkrimet letrare të autorëve të minoritetit grek, të cilat nisin nga mesi i shekullit të kaluar e vazhdojnë deri sot. Në literaturën shqipe sigurisht që ka patur artikuj e recensa për vepra letrare të autorëve minoritarë grek, por ato kanë qenë fragmentare, të përcipta dhe të veçuara. Kanë munguar punë të tilla të plota e gjithpërfshirëse, me analiza të thelluara për vepra të shkruara në gjuhën shqipe, greke ose përkthime të ndërsjellta, vepra me gjykime e shqyrtime teoriko-letrare për autorë, prirje apo fenomene, që kanë ndodhur gjatë këtij procesi letrar specifik. Në këtë kontekst ky libër mbush vakumin e studimeve të tilla dhe shërben si referencë për të tjera kontribute të pritshme e të nevojshme në këtë fushë.

Libri "Letërsia e minoritetit grek në Shqipëri", dëshmon se, autori e nis gjykimin e tij, pasi ka kryer njohjen e plotë për tekstet në prozë apo poezi të kësaj letërsie, se ai niset nga parime të qarta bashkëkohore në studimin e letërsisë dhe se procedon nëpërmjet një metodike racionale arsyetuese e ballafaquese. Të gjitha këto e kanë ndihmuar autorin e këtij studimi të mbërrijë në analiza e konkluzione të sakta e të pjekura profesionalisht si dhe të ndërtojë një panoramë të plotë të zhvillimit të gjinive e llojeve, kuadrit tematiko-ideor dhe teknikave të shkrimit, në rrjedhën e viteve. Ndërtohet kështu jo vetëm një kronologji e plotë e procesit letrar përkatës, por dhe një hierarki vlerash letrare. Në këtë këndvështrim studimi në fjalë mund të perceptohet prej lexuesit edhe si një Histori Letërsie e autorëve të Pakicës Kombëtare Greke në Shqipëri, ose së paku, si një bazë e shëndoshë për vet autorin, për të ndërtuar në të ardhmen një të tillë.

Autori i kushton një vëmendje të posaçme rrethanave politike e socio-kulturore, që vulosin këtë prodhim letrar, duke mbërritur në përfundime, të cilat reflektojnë diferencat ideore e estetike të periudhave të ndryshme; para Luftës së Dytë Botërore, gjatë dhe pas saj. Duke i mbetur besnik parimit kronologjik, ai ndërton skemën periodizuese dhe emërtuese të kësaj letërsie, përkufizon dallimet themelore mes tyre dhe nënvizon të përbashkëtat e pandryshueshme, të cilat dëshmojnë për një shpirt sa grek aq edhe universal të aktit të krijimit e shkrimit letrar, që përciellet herë në gjuhën shqipe e herë në atë greke.

Në këtë libër studiuesi P. Barka arrin me sukses të argumentojë me detaje e lëndë letrare lidhjet dhe bashkëveprimet mes Letërsisë shqiptare dhe asaj “minoritare greke”, duke analizuar brenda këtij korrelacioni, përfshirjen/integrimin e shkrimtarëve e poetëve të kombësisë greke në rrjedhën e letërsisë shqipe, manifestimin e shenjave materiale e shpirtërore të nacionit grek në këtë letërsi si dhe një varg karakteristikash semantike, funksionale, strukturore e formale të teksteve e veprave letrare. Me shumë kujdes dhe profesionalizëm në këtë libër, analizohen kondicionet sociokulturore dhe politike, të cilat bënë të mundur ndërprerjen e kontinuitetit estetik paraardhës, krijimin e një ndërgjegjeje të re letrare dhe lëvrimin e një letërsie “të re”, në përshtatje me platformën e shkrimit letrar socrealist, si dhe një sërë çështjesh që lidhen organikisht me këtë produkt letrar.

Në faqet e këtij libri vjen informacion dhe analizë për individualitete të tilla letrare si; Spiro Xhai, Pano Çuka, Niko Kacalidha, Andrea Zarballa, Telemak Koça, Spiro Llajo, Petro Çerkezi etj, vepra e të cilëve i ofron studiuesit dhe lexuesit vlera të mirëfillta estetike, tematikë e problematikë universale si dhe metodika të ndryshme shkrimi e procedimi letrar. Një vend të veçant në faqet e këtij studimi zenë të dhënat dhe trajtimet për autorët disidentë të letërsisë së pakicës kombëtare greke në Shqipëri, duke hedhur dritë mbi emrat e njerëzve që nuk e pranuan denatyrimin e letërsisë dhe artit në veçanti si dhe tjetërsimin e jetës njerëzore në përgjithësi.

Me këtë libër, pedagogu dhe studiuesi i letërsisë Panajot Barka dëshmon njohjen e thellë të proceseve letrare shqiptare dhe greke, gjë që shprehet në shqyrtimet e rrafshit krahasues e ballafaques të

dukurive e prirjeve të ndodhura në rrjedhën e viteve, në shtratin e dy letërsive respektive. Gjithashtu autori me këtë studim, manifeston dukshëm pjekurinë teoriko-letrare dhe sigurinë aplikative të koncepteve shkencore, gjatë qasjeve e analizave për veprat, fenomenet dhe proceset që merr në shqyrim.

Libri “Letërsia e Minoritetit Grek në Shqipëri” është një libër shumë i vlefshëm për specialistët dhe pedagogët e letërsisë shqiptare dhe greke, për mësuesit dhe nxënësit e shkollave parauniversitare në zonën e pakicës greke dhe veçanërisht tepër i nevojshëm për studentët e Filologjisë greke e shqiptare. Stili dhe qartësia gjuhësore janë arsye të mjaftueshme që ky libër të shfletohet e lexohet nga gjithkush që kërkon informacion për këtë letërsi.

Prof.as.Dr. Roland ZISI

Universiteti “Eqrem Çabej”, Gjirokastër

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αν ο «ελληνικός πολιτισμός» αποτελεί τους βασικούς στύλους του παγκόσμιου πολιτισμού, η Ήπειρος αποτελεί για τον ελληνικό κόσμο το λίκνο και την ασπίδα του. Δεν ήταν για την Ελλάδα ένας φωτεινός κομήτης που μπορεί να καμαρώνει κανείς τον φευγαλέο και στιγμιαίο φωτισμό του και να αδιαφορεί για το σκότος και τις παγωνιές της ιστορίας. Απεναντίας υπήρξε ένας Ήλιος που φώτιζε και πύρωνε τον ελληνισμό στα δύσκολα και σκοτεινά σταυροδρόμια της όλης ιστορίας του.

Η Ήπειρος στην μακρόχρονη ιστορία καλλιέργειας του έθνους των Ελλήνων, αποτέλεσε, την οριακή γραμμή, το μαξιλάρι όσμωσης και αντιπαράθεσης μεταξύ αλλογενών και γηγενών φύλων. Υπήρξε η κοιτίδα όλων των ειδών και επιπέδων διασταυρώσεων. Από τη θέση αυτή έδινε στο Γένος ο,τι χρειαζόταν για να πετύχει την δόξα, την λάμψη και την ιστορική ευπρέπεια. Για λόγο της κράτησε τα ερειπωμένα κάστρα από τη συνεχή υπεράσπισή του, ως τα σπάργανα μέσα από τα οποία αντρώθηκε το έθνος.

Δεδομένος λοιπόν ο νόμος περί της περαστικής δόξας, όπως στην περίπτωση της Αθήνας, της Ρώμης, της Αιγύπτου. Η νομοτέλεια αυτή ωστόσο φαίνεται ανίσχυρη μπροστά στην περίπτωση της Ηπείρου. Ίσως αποτελεί την εξαίρεση για την ενίσχυση του κανόνα.

Το ανεξάρτητο πνεύμα της Ηπείρου από το Κοινό των Μολοσσών, το Κοινό των Ηπειρωτών, το Δεσποτάτο της Ηπείρου και μέχρι ακόμα το πασαλίκι του Αλί Πασά, υπήρξε στην ουσία η πυξίδα του Γένους στις δύσκολες στιγμές και η αφετηρία κάθε ένδοξης σελίδας του Ελληνικού Έθνους. Δεν είναι μάλιστα τυχαίο που στην πιο σύγχρονη ιστορία, στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ελλάδα έγραψε στην Ήπειρο την λαμπρή σελίδα της πρώτης νίκης των σκλαβωμένων λαών της Υψηλίου κατά της φασιστικής μηχανής.

Ακόμη πιο εκπληκτικό είναι το γεγονός ότι αυτή η διαρκής παρουσία της Ηπείρου στην πανελλήνια ιστορία συνδυάζεται μονίμως με την ανάληψη ηγεμονικού ρόλου σε στρατιωτικό, πολιτικό ή πολιτιστικό επίπεδο.

Μέρος της ένδοξης αυτής κληρονομιάς, αποτελεί και η σημερινή Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία. Ανεξάρτητα από τα

σκαμπανεβάσματα της ιστορίας ο συγκεκριμένος χώρος ανέδειξε ανεπανάληπτες αξίες τόσο σε όφελος της προστασίας και ανάπτυξης της εθνικής ταυτότητας, όσο και ως ιδιαίτερες αξίες στον πολιτισμό του ελληνικού και του αλβανικού λαού.

Στο πολλαπλό και σύνθετο διαχρονικό τοπίο πολύτιμων συνεισφορών, θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε τη λογοτεχνία και τα γράμματα στο χώρο της σημερινής Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία. Η προσέγγιση θεωρεί το χώρο αναπόσπαστο τμήμα του αυθεντικού κληρονόμου του πολιτισμού της Ηπείρου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ

1.1. Η λογοτεχνία στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα, αυθεντική κληρονομιά του διαχρονικού πολιτισμού της Ηπείρου

Η λογοτεχνία στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία με την έννοια της κληρονομιάς του διαχρονικού πολιτισμού της Ηπείρου, αποτελεί το αντικείμενο του παρόντος βιβλίου. Θα την εξετάσουμε από τη σκοπιά των γεωπολιτικών και πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων της περιοχής της Ηπείρου. Ταυτόχρονα, η μελέτη της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα, συνυπονοεί την προσέγγιση των ιδιαίτερων αξιών της, λόγω ακριβώς των ιδιαίτερων ιστορικών και πολιτικών εξελίξεων στο σημερινό κομμάτι ελληνισμού στην Αλβανία.

Η ιστοριογραφία έχει αποδεχτεί ότι την ταυτότητα της Ηπείρου σφράγισαν ιστορικοί, γεωπολιτικοί και εθνολογικοί παράγοντες, άμεσα συνδεδεμένων με την συγκεκριμένη, αλλά και την ευρύτερη περιοχή. Κοινώς αποδεχτό είναι επίσης, ότι ο πολιτισμός και η λογοτεχνία του συγκεκριμένου χώρου, αναδείχτηκαν μέσα από τη συνεχή επιστράτευση για την επιτυχή επιβράβευση του ρόλου που επωμίστηκε η Ήπειρος σε όφελος του ελληνικού έθνους.

Δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός ότι η λογοτεχνία στην Ελληνική Μειονότητα αποτελεί αυθεντική κληρονομιά του διαχρονικού πολιτισμού της Ηπείρου με συνεχή επικοινωνία, τόσο με την αρχαία πολιτιστική της παράδοση, όσο και με άλλους ομογενείς και ετερογενείς παράγοντες. Αυτό σημαίνει ότι εμπερικλείει στοιχεία μιας πραγματικότητας που «σχετίζεται τουλάχιστον με δύο διαφορετικές σειρές δεδομένων». Οι λόγοι, εκτός των άλλων θα πρέπει να αναζητηθούν στο γεγονός ότι τόσο οι

σκαμπανεβάσματα της ιστορίας ο συγκεκριμένος χώρος ανέδειξε ανεπανάληπτες αξίες τόσο σε όφελος της προστασίας και ανάπτυξης της εθνικής ταυτότητας, όσο και ως ιδιαίτερες αξίες στον πολιτισμό του ελληνικού και του αλβανικού λαού.

Στο πολλαπλό και σύνθετο διαχρονικό τοπίο πολύτιμων συνεισφορών, θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε τη λογοτεχνία και τα γράμματα στο χώρο της σημερινής Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία. Η προσέγγιση θεωρεί το χώρο αναπόσπαστο τμήμα του αυθεντικού κληρονόμου του πολιτισμού της Ηπείρου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ

1.1. Η λογοτεχνία στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα, αυθεντική κληρονομιά του διαχρονικού πολιτισμού της Ηπείρου

Η λογοτεχνία στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία με την έννοια της κληρονομιάς του διαχρονικού πολιτισμού της Ηπείρου, αποτελεί το αντικείμενο του παρόντος βιβλίου. Θα την εξετάσουμε από τη σκοπιά των γεωπολιτικών και πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων της περιοχής της Ηπείρου. Ταυτόχρονα, η μελέτη της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα, συνυπονοεί την προσέγγιση των ιδιαίτερων αξιών της, λόγω ακριβώς των ιδιαίτερων ιστορικών και πολιτικών εξελίξεων στο σημερινό κομμάτι ελληνισμού στην Αλβανία.

Η ιστοριογραφία έχει αποδεχτεί ότι την ταυτότητα της Ηπείρου σφράγισαν ιστορικοί, γεωπολιτικοί και εθνολογικοί παράγοντες, άμεσα συνδεδεμένων με την συγκεκριμένη, αλλά και την ευρύτερη περιοχή. Κοινώς αποδεχτό είναι επίσης, ότι ο πολιτισμός και η λογοτεχνία του συγκεκριμένου χώρου, αναδείχτηκαν μέσα από τη συνεχή επιστράτευση για την επιτυχή επιβράβευση του ρόλου που επωμίστηκε η Ήπειρος σε όφελος του ελληνικού έθνους.

Δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός ότι η λογοτεχνία στην Ελληνική Μειονότητα αποτελεί αυθεντική κληρονομιά του διαχρονικού πολιτισμού της Ηπείρου με συνεχή επικοινωνία, τόσο με την αρχαία πολιτιστική της παράδοση, όσο και με άλλους ομογενείς και ετερογενείς παράγοντες. Αυτό σημαίνει ότι εμπερικλείει στοιχεία μιας πραγματικότητας που «σχετίζεται τουλάχιστον με δύο διαφορετικές σειρές δεδομένων». Οι λόγοι, εκτός των άλλων θα πρέπει να αναζητηθούν στο γεγονός ότι τόσο οι

συγγραφείς όσο και «οι καταναλωτές της» εθνικά ανήκουν στο έθνος των Ελλήνων και πολιτικά στο αλβανικό κράτος. Ιστορικά και πέρα από τη λογική των κρατών, οι πληθυσμοί είναι σε συνεχή επαφή και επικοινωνία σε πολλά επίπεδα. Η πραγματικότητα αυτή μας επιτρέπει να προσέξουμε παράλληλα και τις σχέσεις με την αλβανική λογοτεχνία στο γενικότερο πλαίσιο σχέσεων με τον αλβανικό λαό.

Επίσης, παρακολουθώντας την λογοτεχνία στην Ελληνική Μειονότητα με κριτήριο το χρόνο, προσέχουμε ότι διακριτικό χαρακτηριστικό παραμένει η αλλαγή της άμεσης επικοινωνίας πότε με τη πανελλήνια και πότε με την αλβανική λογοτεχνία, ή και με τις δύο. Η επικοινωνία αυτή είναι σε άμεση εξάρτηση από τις γεωπολιτικές αλλαγές στην περιοχή. Μόνο σε ένα χρονικό διάστημα μισού αιώνα έχασε την επικοινωνία με την πανελλήνια λογοτεχνία. Συνεπώς η προσέγγιση των ιδιαιτεροτήτων της θα πραγματοποιηθεί από κοινωνιολογική, ιστοριογραφική και συγκριτική σκοπιά.

Ένας ακόμα σημαντικός λόγος που επιβάλλει τη θεώρηση απ' αυτή την οπτική γωνία της λογοτεχνίας και του πολιτισμού στην Ελληνική Μειονότητα, σχετίζεται με την στάση της αλβανικής πλευράς ως προς την καταγωγή των Ελλήνων μειονοτικών κληρονόμων του αρχαίου πολιτισμού της Ηπείρου.

Γεγονός είναι ότι όχι μόνο στην αλβανική ιστοριογραφία, αλλά και στη συνείδηση του αλβανικού λαού, έχει λάβει θέση ο ισχυρισμός ότι οι Έλληνες της Αλβανίας είναι κουβαλημένοι σ' αυτά τα μέρη κάπου τον ΧΥΙΙΙ αιώνα ως τσιφτσίδες των Αλβανών αγάδων, οι οποίοι ήταν καταπιασμένοι με τους πολέμους στο πλευρό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συνεπώς ο πολιτισμός τους, τουλάχιστον των Ελλήνων που αποτελούν την Ελληνική Μειονότητα, είναι κατ' αυτούς, προϊόν της αλβανικής πλειοψηφίας στην ελληνική γλώσσα*.

* Διαπιστώθηκε αυτό με την επίσκεψη του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωστή Στεφανόπουλου στις 20.10.2004, στη Δερβιτσιάνη. Ο κύριος Στεφανόπουλος χαρακτήρισε τους Έλληνες Βορειοηπειρώτες αναπόσπαστο μέρος του ελληνικού έθνους. Την επόμενη, ΜΜΕ και απλοί Αλβανοί αντέδρασαν δείχνοντας ότι δεν μπορούσαν να ανεχτούν την λογική της αντιμετώπισης των Βορειοηπειρωτών από την Ελλάδα ως αναπόσπαστο τμήμα του ελληνικού έθνους.

Ταυτόχρονα η κοινότητά μας όχι μόνο δεν μπόρεσε να φέρει επιχειρήματα για την πραγματική καταγωγή και ταυτότητά σε αντίκρουση των αλβανικών ισχυρισμών, αλλά είναι γεγονός ότι και μεταξύ των Ελλήνων, απλών και στελεχών, υπάρχουν τέτοια κενά που κάνουν ικανή την αντίσταση των ψευτοεπιχειρημάτων

Γεγονός είναι επίσης ότι το κομμουνιστικό καθεστώς στην Αλβανία στο θέμα της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας συνδύασε τις πραχτικές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, για θρησκευτική και κατ' επέκταση εθνική ομοιογενοποίηση, με την πολιτική και πραχτική των υπολοίπων ανατολικών κομμουνιστικών καθεστώτων. Στόχος του ήταν να καλλιεργήσει ένα αυθύπαρκτο σύστημα μειονοτικής συνείδησης, στη θέση της εθνικής ελληνικής συνείδησης. Ταυτοχρόνως, οι μορφές ήταν τέτοιες, που έκαναν «αποδεχτή» την πολιτική αυτή χωρίς ιδιαίτερες αντιδράσεις και αντίσταση, αλλά με βαρύτατες συνέπειες.

Η τουρκοκρατία με στόχο την ομοιογενοποίηση των εθνών υπό κατοχή ταύτισε την εθνικότητα με τη θρησκεία. Παράλληλα, επιδίωξε να πετύχει την επιβολή της ανωτερότητας της μουσουλμανικής θρησκείας και μέσω της συνεχούς αντιπαράθεσης με τη χριστιανική θρησκεία. Το κομμουνιστικό καθεστώς, για τη συσπείρωση των Αλβανών σε εθνική βάση, βασίστηκε στην ίδια αρχή,- εμείς και οι ξένοι, δλδ οι Αλβανοί και «οι εχθροί που ζητούν να διαμελίσουν την Αλβανία». «Οι πιο επικίνδυνοι εχθροί», όμως παρέμειναν τα γειτονικά ορθόδοξα έθνη. Για την επιτυχία του στόχου το καθεστώς δανείσθηκε από τους Αλβανούς εκπροσώπους της Αναγέννησης του ΧΙΧ αιώνα (1850 – 1913), δύο αρχές που εκείνοι αξιοποίησαν για την εμπέδωση της εθνικής συνείδησης στους Αλβανούς. Πρόκειται πρώτα για την αρχή που στηρίζεται στους ισχυρισμούς περί των εχθρικών βλέψεων των ορθόδοξων γειτόνων από βορά και νότο. Έτσι σε όλο το ιδεολογικό, πολιτικό και στρατιωτικό δόγμα του Χότζα η Ελλάδα και η Σερβία αποτελούσαν τους άμεσους εχθρούς της Αλβανίας στο δήθεν πολλαπλό κύκλο εχθρών της.

Η δεύτερη αρχή αφορά την ισοπέδωση της θρησκείας για την κυριαρχία της ιδέας του αλβανισμού.* Επί δικτατορικού καθεστώτος εφαρμόσθηκε εμπράκτως με την κατάργηση της θρησκείας υπό την προσδοκία της καλλιέργειας του «νέου σοσιαλιστικού ανθρώπου».

των Αλβανών και οδηγεί πολλούς να νιώθουν ρηχοί και ξένοι στις εστίες που κληρονομούν από την ομηρική εποχή.

* «Η θρησκεία του αλβανού είναι ο αλβανισμός», αυτό ήταν το βασικό σύνθημα των Αλβανών αναγεννητών στην προσπάθεια για την υπερπήδηση της διαθρησκευτικής διάσπασης.

Ταυτόχρονα, για την εξασφάλιση της εθνικής ενότητας υπό την κυριαρχία της κομμουνιστικής ιδεολογίας το καθεστώς χρειαζόνταν ένα βαθύτερο εξιδανικευμένο ιστορικό υπόβαθρο. Εξασφαλίστηκε μέσω της πλαστογράφησης της ιστορίας. Ήδη υπήρχε το πρόσφορο έδαφος που είχαν καλλιεργήσει οι εκπρόσωποι της Αλβανικής Αναγέννησης. Για το σκοπό αυτό φρόντισαν την πλαστογράφηση των εθνολογικών στοιχείων της Ηπείρου, διαστρεβλώνοντας ωμά τα κείμενα του Στράβωνα, του Θουκυδίδη, του Ηρόδοτου σχετικά με την γεωγραφική διάσταση και ελληνικότητά της. Η πλαστογράφηση κατ' ανελέητο τρόπο της ιστορίας χρησιμοποιήθηκε επίσης, για την «επιχειρηματολόγηση» ως αλβανικό εθνικό χώρο τον μέχρι τότε υπό τουρκική κατοχή βαλκανικό χώρο.

Εντούτοις, στους αυτόχθονες κληρονόμους του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού το καθεστώς απέδωσε ρηχή και προσβλητική ιστορία. «Τα ιστορικά και γλωσσικά δεδομένα, αναφέρει το εγκυκλοπαιδικό λεξικό της Ακαδημίας Επιστημών των Τιράνων στο λήμμα «Δρόπολη», αποδεικνύουν ότι οι κάτοικοι της Δρόπολης ελληνικής εθνικότητας* αφίχθηκαν εδώ τον ΧΥΙΙΙ αιώνα ως κολίγοι στα τσιφλίκια των αλβανών γαιοκτημόνων»¹.

Την ίδια σκοπιμότητα εξυπηρέτησε και το επιστημονικό κενό όσον αφορά τη μελέτη και τη θεωρητική προσέγγιση της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα. Μιλούμε για σκοπιμότητα, παρά τις αντικειμενικές δυσκολίες που δημιουργήθηκαν προς την κατεύθυνση αυτή από τη στιγμή της χάραξης των συνόρων.

Από τότε που σχηματίστηκε ως μειονότητα μέχρι και τα πρώτα χρόνια μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ελληνική Μειονότητα ήταν δέσμια των ιστορικών εκκρεμοτήτων. Ενώ μεταπολεμικά υπέστη τις συνέπειες του ιδιότυπου και ερμητικού αλβανικού εθνικιστικού εσωστρεφή σοσιαλισμού. Συνεπώς, όπως σε όλα τα σχετικά με την Ελληνική Μειονότητα προβλήματα και στο θέμα της λογοτεχνίας είναι λογική η ύπαρξη επιστημονικού κενού.

Στην προκειμένη περίπτωση το πρόβλημα υφίσταται και για τις δυο χώρες. Από ελληνικής πλευράς δεν υπήρχαν δυνατότητες

* Το ίδιο λεξικό αναφέρει ότι από τα δέκα χωριά της Κάτω Δρόπολης τρία είναι αλβανικής εθνικότητας.

¹ Ακαδημία Επιστημών της Α.Σ. Δημοκρατίας της Αλβανίας, Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό, Τίρανα 1985 σελ 211

πρόσβασης. Από αλβανικής πλευράς υπήρχε η γνωστή σκοπιμότητα, που ήθελε και τη λογοτεχνία της Ελληνικής Μειονότητας, όπως όλη την κοινωνική της δραστηριότητα, ενταγμένη στο αλβανικό κομμουνιστικό ιδεολόγημα, αλλά χωρίς εθnicoπολιτιστικές ιδιαιτερότητες.

Έτσι μπορεί να εξηγηθεί το γεγονός που σε όλη την επίσημη ιστοριογραφία για την αλβανική λογοτεχνία, (στην Ιστορία της Αλβανικής Λογοτεχνίας, εκδόσεις του Πανεπιστημίου Τιράνων και της Ακαδημίας Επιστημών της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας αντίστοιχα 1959 και 1983, καθώς και στην αλβανική έκδοση της «Ιστορίας της Αλβανικής Λογοτεχνίας» του Robert Elsie, 1997), η λογοτεχνία στην Ελληνική Μειονότητα δεν αναφέρεται ούτε ως τμήμα της αλβανικής λογοτεχνίας (ως ιδιαίτερη αξία) και ούτε ως μια λογοτεχνική πραγματικότητα εντός του αλβανικού κράτους. Ωστόσο στη σειρά των αλβανικών λογοτεχνικών περιοδικών εντύπων, περιοδικό “Nëntori” και εφημερίδα “Drita” (όργανα και τα δυο της Ένωσης Συγγραφέων και Καλλιτεχνών της Αλβανίας αντίστοιχα μηναίο και εβδομαδιαία) η προσέγγιση της λογοτεχνίας αυτής ή είναι μηδαμινή, ή σχεδόν ανύπαρκτη.*

Κατά συγκεκριμένο τρόπο, ερασιτεχνικά και αποσπασματικά, με θεωρητικά εγχειρήματα, όχι τους κανόνες λογοτεχνίας και αισθητικής, αλλά τις ιδεολογικές αρχές του καθεστώτος, αντιμετωπίζεται η λογοτεχνία της Ελληνικής Μειονότητας σε εκείνα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που διέθετε μεταπολεμικά η ίδια η Μειονότητα.

Με ιδιαίτερες συνέπειες ήταν η άρνηση στα επίσημα φόρουμ από τους ίδιους τους ανθρώπους των γραμμάτων της Μειονότητας, της λογοτεχνικής της παράδοσης. Ταυτόχρονα, υιοθέτησαν την καθεστωτική άποψη ότι αφετηρία της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα αποτελεί ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.

---

* Στο περιοδικό “Nëntori” βρήκαμε μόνο δυο άρθρα θεωρητικής προσέγγισης του προβλήματος της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα. Το πρώτο είναι του Σπύρου Τζια (Περιοδικό “Nëntori”, αρ.10, σελ. 119-122, Τιράνα, 1955). Το δεύτερο είναι από τον Πάνο Τσούκα ως ομιλία στο Συνέδριο της Ένωσης Συγγραφέων και καλλιτεχνών του Ιουνίου του 1984 (Περιοδικό “Nëntori”, αρ. 6, σελ. 222-227, Τιράνα, 1984). Στην εφημερίδα “Drita” δεν συναντήσαμε θεωρητικές προσεγγίσεις περί λογοτεχνικών προβλημάτων στην Ελληνική Μειονότητα εκτός από κάποιες σύντομες βιβλιοπαρουσιάσεις.

Σιωπή ή μεθοδολογική σύγχυση, δογματική προσήλωση και δυσφημιστική στάση προς την λογοτεχνία της Ελληνικής Μειονότητας γραμμένης την περίοδο του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, συναντάται και στην Ελλάδα. Δεν πρόκειται επίσης, για πραγματικές επιστημονικές μελέτες αλλά για αρθρογραφία και μελέτες σε επίπεδο δοκιμίων. Η αδιαφορία και σύγχυση πάνω στο ίδιο θέμα, όπως και γενικότερα, συνεχίζεται και μετά το άνοιγμα των συνόρων, το 1990.

1.2. Η λογοτεχνία στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα προϊόν εθνοπολιτιστικού χώρου (όχι γλωσσικού)

Μεταξύ των παραγόντων που αποδίδουν στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα ταυτότητα αυθεντικού κληρονόμου του πολιτισμού της Ηπείρου και προσδιορίζουν την λογοτεχνία της ως προϊόν εθνοπολιτιστικού χώρου και όχι απλώς γλωσσικού φαινομένου, αναφέρουμε:

Πρώτο. Η κοινότητα της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας, ανεξάρτητα που υπάγεται στην αλβανική επικράτεια, σε όλες τις ιστορικό-πολιτικές καταστάσεις εκδηλώνει τα χαρακτηριστικά μιας εθνικής μειονότητας, ως φυσιολογική συνέχειά του ελληνικού έθνους. Στο αλβανικό κράτος αποτελεί «μια πληθυσμιακή ομάδα, η οποία αριθμητικά είναι μικρότερη από τον υπόλοιπο πληθυσμό του κράτους και διακρίνεται για πολιτιστικά, φυσικά, ιστορικά στοιχεία, ή θρήσκευμα και γλώσσα, διαφορετικά από εκείνα του υπόλοιπου τμήματος του πληθυσμού»¹.

Είναι, επίσης, κληρονόμος και φορέας των καθοριστικών στοιχείων εθνικής ταυτότητας ενός συγκεκριμένου λαού (στην προκειμένη περίπτωση του ελληνικού) με κοινό παρελθόν, κοινές ιστορικές περιπέτειες, κοινή γλώσσα και ομοιογενή πολιτισμό².

Μόνο έτσι μπορεί να εξηγηθεί γιατί το αίτημα και οι προσπάθειες της Ελληνικής Μειονότητας για την διατήρηση της ταυτότητάς της, ως καθοριστική αρχή στις σχέσεις κάθε μειονότητας με το κράτος στο οποίο υπάγεται, παρέμειναν αναλλοίωτα. Το ίδιο επιχείρημα μας βοηθάει να εξηγήσουμε επίσης τη θετική ανταπόκριση της Ελληνικής

¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή για Δημοκρατία και Ειρήνη, τμήμα νομικής προστασίας των μειονοτήτων, ημερ. 08.02.1991,

² Βλ. Φιλοσοφικό λεξικό, λήμμα «έθνος» και τον ορισμό στην κοινωνιολογία του «έθνους»

Μειονότητας στην αναπόφευκτη διαδικασία ενσωμάτωσης στην κοινωνία του κράτους στο οποίο ανήκει, όμως διατηρώντας και αναπτύσσοντας την εθνοπολιτιστική της ταυτότητα.

Αυτό σημαίνει ότι η παρακολούθηση των ιδιαίτερων και διακριτικών πολιτιστικών στοιχείων της συγκεκριμένης μειονότητας, μεταξύ αυτών και της λογοτεχνίας, μπορεί να επιτευχθεί «με βάση τη συγκεκριμένη ιστορική τους εξέλιξη σ' έναν ορισμένο τόπο και χρόνο, ανεξάρτητα από το γλωσσικό τους όργανο»¹.

Στο ίδιο αποτέλεσμα μας οδηγεί και η ανάπτυξη της πολιτιστικής της ταυτότητα με διαφορετικές αξίες απ' ό, τι το έθνος κορμός μετά την μετατροπή της σε «μειονότητα» και, ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η εξέλιξη αυτή ήταν αποτέλεσμα της νέας πολιτικής πραγματικότητας στο αλβανικό κράτος και της εσκεμμένης πολιτικής σε βάρος της εθνικής ταυτότητας του συνόλου του ελληνικού στοιχείου. Επηρεάστηκαν αρνητικά πολλές πτυχές του πολιτιστικού και πνευματικού γίνεσθαι και στερεώματος της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας. Θίχθηκε, μάλιστα σε μεγάλο βαθμό, η μητρική γλώσσα. Η χρήση της εισήλθε σε μια φθίνουσα πορεία και περιορίστηκε στο καθημερινό λόγο, με μόνη πηγή επικοινωνίας την λογοκρινόμενη λαϊκή παράδοση. Παραταύτα, η πολιτισμική της ταυτότητα δεν αφομοιώθηκε. Συνεπώς δεν μπορεί να ταυτιστεί με εκείνη του αλβανικού λαού. Ταυτόχρονα δεν αποκλίνει οριστικά από εκείνη του ελληνικού λαού.

Η συγκεκριμένη πραγματικότητα με την γνωστή πολύμορφη και αποπνικτική αφομοιωτική πίεση στο αλβανικό κράτος, αποτελεί, εκτός των άλλων, επιβεβαίωση του γεγονότος ότι η κοινότητα της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία οφείλει την αδιάσειστη πολιτιστική και εθνική ταυτότητά της στο γεγονός ότι αποτελεί τον κληρονόμο μιας μακρόχρονης, σταθερής και ενεργού πολιτιστικής παράδοσης της περιοχής στην οποία κατοικεί.

Εννοείται ότι, από την στιγμή που η πολιτιστική και εθνική ταυτότητα της Μειονότητας, συνεπώς και η λογοτεχνική της κληρονομιά, εξελίχτηκε σε αδιάρρηκτη συνάρτηση από ιστορικούς, κοινωνικούς, εθνικούς και πολιτικούς παράγοντες, λογικό είναι να σημαδεύτηκε από την ιστορική πραγματικότητα της περιόδου μετατροπής της σε εθνική μειονότητα εντός του αλβανικού κράτους.

---

¹ Γιώργος Βελούδης, Γραμματολογία θεωρία της λογοτεχνίας, σελ.279, Αθήνα 1994

Προσεγγίζοντας την κοινότητα της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στο επίπεδο αυτό, τότε η πολιτιστική της κληρονομιά και στο πλαίσιο αυτό και η λογοτεχνική της παραγωγή, αποτελούν μια ιδιαιτερότητα που απαιτούν την πρέπουσα προσοχή.

Κατά συνέπεια, αν έχουμε υπόψη την αξιολόγηση του Y.Chevrel ότι οι αντιλήψεις «εθνική λογοτεχνία», «εθνικός πολιτισμός» και «εθνική γλώσσα», ούτε ήταν, ούτε είναι ισότιμες¹, τότε μπορούμε να πούμε ότι η λογοτεχνία του συγκεκριμένου χώρου δεν μπορεί να αξιολογηθεί ως λογοτεχνία μιας συγκεκριμένης κοινότητας με κριτήριο μόνο τη γλώσσα. Δεν μπορούμε να τη θεωρήσουμε αυτή «ελληνική λογοτεχνία», επειδή γράφτηκε στην ελληνική γλώσσα ή «αλβανική λογοτεχνία» επειδή ένα μέρος της γράφτηκε στην αλβανική. Η προσέγγιση κατ' αυτόν τον τρόπο θα μας οδηγούσε σε λανθασμένα συμπεράσματα.

Η συγκεκριμένη συζήτηση μας επιτρέπει να υπογραμμίσουμε ότι οι διαφορετικές αξίες που απέκτησε η ταυτότητα της Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία, σε σχέση με την Ελλάδα, επέφεραν διαφοροποιήσεις ανάμεσα στην λογοτεχνική παραγωγή στην Ελλάδα και την λογοτεχνική παραγωγή της Μειονότητας. Προσέχουμε επίσης ότι οι διαφοροποιήσεις αυτές αφορούν χρονικά την περίοδο μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και σχετίζονται με την μέθοδο του σοσιαλιστικού ρεαλισμού που ακολούθησε η λογοτεχνία στην Αλβανία. Την ίδια περίοδο η Ελληνική Μειονότητα αντιμετώπιστηκε ως αναπόσπαστο τμήμα της αλβανικής κοινωνίας χωρίς καμιά σχέση με την Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό η γλώσσα παρέμεινε σχεδόν το μόνο κοινό στοιχείο με την πανελλήνια λογοτεχνία.

Προσέχοντας, τώρα, τις σχέσεις της μειονοτικής λογοτεχνίας με την αλβανική λογοτεχνία (έχουμε εδώ υπόψη τη μεταπολεμική περίοδο) η γλώσσα αποτελεί γενικώς το βασικό διακριτικό στοιχείο. Τ' άλλα στοιχεία που διακρίνουν την ταυτότητα της λογοτεχνίας της Ελληνικής Μειονότητας από το σύνολο της αλβανικής λογοτεχνίας, εισήλθαν σε συγκλίνουσα πορεία, αλλά, όπως είπαμε, δεν ενοποιήθηκαν.

Τα ίδια επιχειρήματα, αλλά προς αντίθετη κατεύθυνση, μπορούμε να φέρουμε και για τη λογοτεχνία Ελλήνων μειονοτικών συγγραφέων στην αλβανική γλώσσα. Πρόκειται για τη μεταφορά απ' αυτούς πολιτισμικών στοιχείων της δικής τους πολιτισμικής ταυτότητας και

¹Y. Chevrel, *La littérature comparée*, Παρίσι, 1989, σελ.20

εθνικής καταγωγής στη λογοτεχνική παραγωγή στην αλβανική γλώσσα.

Το γεγονός αποτελεί μια ιδιαιτερότητα και ένα επιπρόσθετο επιχείρημα όσον αφορά το ενδιαφέρον μελέτης και έρευνας της λογοτεχνίας στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα, ανεξάρτητα αν είναι στη μητρική γλώσσα, στην αλβανική ή δίγλωσση.

Το ιδιαίτερο θα πρέπει να το αναζητήσουμε στο γεγονός ότι στην προκειμένη περίπτωση δεν έχουμε την ουσιαστική επανάληψη του φαινομένου «κοινή γλώσσα, διαφορετικές λογοτεχνίες», όπως παρατηρούν οι υποστηρικτές της συγκριτικής λογοτεχνίας στις περιπτώσεις των αγγλόφωνων λογοτεχνιών (ΗΠΑ, Μεγάλης Βρετανίας), γαλλόφωνων (Γαλλίας, Καναδά) κλπ. Ούτε την επανάληψη πλήρως του φαινομένου των ενοποιημένων λογοτεχνιών ανεξαρτήτως που γράφονται σε διαφορετικές εθνικές γλώσσες, αλλά εντός του ίδιου «εθνικού» κράτους. «Η ύπαρξη διαφορετικών «εθνικών» γλωσσών μέσα στα όρια του ίδιου «εθνικού» κράτους, όπως λ.χ. στην περίπτωση της Ελβετίας σε τέσσερις γλώσσες (γερμανικά, γαλλικά, ιταλικά, ραιτορομανικά), δε σημαίνει αναγκαστικά και την ύπαρξη τεσσάρων «εθνικών» λογοτεχνιών»¹ αναφέρει ο Γιώργος Βελούδης. Η περίπτωση της λογοτεχνίας στην Ελληνική Μειονότητα, δε σηματοδοτεί τέλος, την πλήρη επανάληψη του φαινομένου που θέλει, μερικούς συγγραφείς να γράφουν στην «ίδια γλώσσα» διαφορετικές εθνικές λογοτεχνίες. «Τα θελήματα της ιστορίας, αναφέρει σχετικά ο Y. Chevrel έχουν χωρίσει από καιρό τους ολλανδόφωνους των Κάτω Χωρών, από εκείνους του Βελγίου, τους γερμανόφωνους της γερμανικής Ελβετίας απ' αυτούς της Αυστρίας»².

«Εγώ στην Ελλάδα, είμαι «ελληνόφωνος» και όχι «έλληνας» λογοτέχνης, - λέει ο γνωστός πεζογράφος από τη Μειονότητα, Τηλέμαχος Κώτσιας. Την συγκεκριμένη διάκριση επωμίζομαι τόσο λόγω της προσωπικής μου καταγωγής, όσο και του τρόπου με τον οποίο γράφω λογοτεχνία και των θεμάτων που επικαλούμαι. Από τη σκοπιά αυτή περισσότερο μοιάζω με Αλβανό παρά με Έλληνα συγγραφέα. Παρόλη την μεγάλη μου επιθυμία να ενταχτώ στην ελληνική λογοτεχνία, αισθάνομαι ότι είμαι λογοτέχνης στα σύνορα.

¹ Γιώργος Βελούδης, Γραμματολογία θεωρία της λογοτεχνίας, Αθήνα 1994, σελ. 278.

² Yves Chevrel, *Letërsia e krahastuar*, Tίρανα, 2002, σελ. 28

Αυτό σημαίνει ότι είναι δύσκολο να ταυτιστεί η λογοτεχνία με τη γλώσσα»¹

Ένας ακόμα παράγοντας επιβεβαίωσης του συμπεράσματος ότι η λογοτεχνία της Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία αποτελεί κληρονομιά και συνέχεια του αυτόχθονου πολιτισμού της περιοχής που διαμένει και όχι απλώς ένα γλωσσικό φαινόμενο, είναι οι σχέσεις της εν'λόγω λογοτεχνίας με τη λαογραφία της συγκεκριμένης περιοχής.

Είναι γεγονός ότι η λαογραφία του χώρου αυτού αποτελεί αναπόσπαστο μέρος και συνέχεια της λαογραφίας του ελληνικού έθνους. Επιβεβαιωμένη αλήθεια είναι επίσης και το γεγονός ότι η λαογραφία στην περιοχή της σημερινής Ελληνικής Μειονότητας διακρίνεται για τις ιδιαίτερες και πολύτιμες αξίες της, άμεσα συνδεδεμένες με την αρχαία ελληνική μυθολογία και των μυθικών ηρώων και γεγονότων που έδρασαν στον ηπειρωτικό χώρο.*

Επίσης, η λαογραφία και γενικά ο λαϊκός πολιτισμός, όχι μόνο αποτέλεσαν την αφετηρία και για την συγκεκριμένη λογοτεχνία, αλλά ακολούθησαν την εξέλιξή της σε όλες τις περιόδους. Μάλιστα, σε κάθε κρίσιμη στιγμή, όσον αφορά τον λογοτεχνικό προσανατολισμό, οι Έλληνες συγγραφείς στο κομμάτι αυτό της Ηπείρου, αναζήτησαν στην λαογραφία την εγγύηση και την ασφάλεια για την εγκυρότητα της λογοτεχνικής τους δραστηριότητας στην τήρηση της εθνικής και πολιτιστικής ταυτότητας της κοινότητάς τους. Λαμπρό παράδειγμα η νέα αφετηρία στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την μετέπειτα περίοδο που μεσολάβησε.

Όλα τα παραπάνω επιχειρήματα δεν μπορεί να αρνηθούν, απεναντίας, το γεγονός ότι η λογοτεχνία στην Ελληνική Μειονότητα (μάλιστα και το στρατευμένο κομμάτι στην υπηρεσία του

¹ Τ. Κώτσιας, Συνάντηση λογοτεχνών από το Νότιο και Βόρειο τμήμα της Ηπείρου. Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου 31.05 . 2004

* Με ιδιαίτερη σημασία είναι οι μύθοι και οι θρύλοι της περιοχής αυτής, οι οποίοι είναι προϊόν των συγκεκριμένων ιστορικο-πολιτικών και κοινωνικών καταστάσεων καθώς και των σχέσεων της κοινότητας αυτή με την ευρύτερη περιοχή. Οι αξίες αυτές αποτελούν γνήσια, δημόδη, προφορική, αδιάκοπη και άμεση συνέχεια των αξιών της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας. Η παραλαβή των ίδιων μοτίβων και ποιητικών μέσων από την λαϊκή παράδοση νεότερων εποχών, χρησίμευσε κατά καιρούς ως η ιδεολογική βάση και σημείο αναφοράς στη συλλογική συμπεριφορά της κοινότητας αυτής γεγονός που της εξασφάλιζε την αντιμετώπιση και ξεπέραςμα των δυσχερών ιστορικών καταστάσεων.

κομμουνιστικού καθεστώτος) έχει χαράξει την δική της ιστορική πορεία εντός της οποίας καλλιέργησε αδιαμφισβήτητες καλλιτεχνικές αξίες και λογοτεχνικές προσωπικότητες.

Με την διαφορετικότητα και ιδιομορφία της η λογοτεχνία αυτή αποτελεί συνεισφορά και αξία για την ελληνική λογοτεχνία. Το ίδιο μπορούμε να πούμε, μάλιστα κατά πολύ περισσότερο, για το σύνολο της αλβανικής λογοτεχνίας και πολιτισμού.

Δεύτερο: Ένα ακόμα επιχείρημα, που ενισχύσει την άποψη ότι η λογοτεχνία στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία είναι προϊόν μιας αυθεντικής πολιτισμικής κοιτίδας αποτελούν και οι ιδιαιτερότητες ως λογοτεχνία σε επικοινωνία και επαφή με άλλον πολιτισμό. Όποτε ο ρους της ιστορίας δημιούργησε προϋποθέσεις άμεσης επικοινωνίας με τον εθνικό κορμό, η λογοτεχνία του χώρου της Μειονότητας εκδήλωσε ανοιχτά τάσεις ενοποίησης με την πανελλήνια λογοτεχνία. Όταν της επιβλήθηκε η ολόπλευρη απομόνωση από τον εθνικό κορμό και η λογοτεχνική της παραγωγή συμπεριλήφθηκε σε ενοποιητικές ιδεολογικές διεργασίες στο πλαίσιο της αλβανικής λογοτεχνίας, τότε, παρά τις απροσπέλαστες δυσκολίες, επιδίωξε να διατηρήσει τουλάχιστον την εθνική της πολιτιστική ταυτότητα.

Στην μακρόχρονη ιστορική πορεία οι επαφές της λογοτεχνίας της σημερινής Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας είναι πότε μονόπλευρες, πότε δίπλευρες. Επίσης, χαρακτηριστικό παραμένει το γεγονός ότι οι μονόπλευρες επαφές της, με την μια η με την άλλη πλευρά, αγγίζουν τις ακρότητες.

Οι σχέσεις επικοινωνίας της λογοτεχνίας της ελληνικής κοινότητας της περιοχής αυτής με την πανελλήνια λογοτεχνία πέρασαν από το στάδιο μιας ενιαίας λογοτεχνίας, την περίοδο πριν από την χάραξη των συνόρων, σε μια λογοτεχνία χωρίς καμιά επικοινωνία και επαφή με την πανελλήνια λογοτεχνία, την περίοδο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μετά το 1990 διαπιστώνεται η πλήρης αποκατάσταση της επικοινωνίας με τον εθνικό κορμό, συνεπώς και με την πανελλήνια λογοτεχνία. Οπότε επανεμφανίζεται η τάση ενοποίησης τους.

Οι σχέσεις και επικοινωνία με την αλβανική λογοτεχνία ακολούθησαν την ακόλουθη πορεία. Πριν από την χάραξη των συνόρων παρατηρείται φυσιολογική επικοινωνία της λογοτεχνίας στις δυο γλώσσες. Δεν πρέπει να λησμονήσουμε εδώ το γεγονός ότι η

ελληνική ιδιαιτερότητα του κοινού πολιτιστικού υποστρώματος της περιοχής συνέβαλε στη συγγραφή και από το αλβανικό στοιχείο λογοτεχνίας πότε μόνο στα ελληνικά και πότε δίγλωσσης. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται έντονο ακόμα και κατά την περίοδο της Αλβανικής Αναγέννησης που προϋποθέτει την καλλιέργεια της αλβανικής εθνικής συνείδησης. Έτσι τα κορυφαία ονόματα των αλβανικών γραμμάτων της συγκεκριμένης περιόδου, μάλιστα και κατά τον μεσοπόλεμο, όπως ο Ναϊμ Φράσερι, ο Αλεξάντερ Σταύρι Ντρενόβα, ο Θεοφάν Νόλι, ο Αντων Ζάκο Τσιαγιούπι, ο Κωνσταντίν Κριστοφορίδι κλπ, όχι μόνο τα πρώτα τους έργα ήταν στην ελληνική, αλλά και συνέχισαν να γράφουν στις δυο γλώσσες. Εννοείται, δεν αποκλείομε εδώ και την ύπαρξη λογοτεχνίας στην αλβανική γλώσσα.

Την περίοδο του μεσοπολέμου η λογοτεχνία στην μητρική γλώσσα του αυτόχθονου ελληνικού στοιχείου του βόρειου τμήματος της Ηπείρου, ακολουθεί το γενικότερο κλίμα σχέσεων μεταξύ των δυο εθνικών ομάδων στην περιοχή. Συνεπώς, οδηγείται σε σχεδόν πλήρη αποκοπή της επικοινωνίας με την αλβανική λογοτεχνία.

Την περίοδο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι την δεκαετία του 90' του προηγούμενου αιώνα στην μειονοτική λογοτεχνία επιβάλλετε μια εντατική επικοινωνία με ενοποιητικές τάσεις (ανεξάρτητα από τη γλώσσα) με την αλβανική λογοτεχνία.

Με το άνοιγμα της Αλβανίας, μάλιστα στα πρώτα βήματα της μεταπολίτευσης, διαφαίνεται η έντονη τάση της για να κόψει όλους τους δεσμούς επικοινωνίας με την αλβανική λογοτεχνία, περνώντας στην αντίθετη ακρότητα, όμοιας περίπου με εκείνη της περιόδου 1912-1939.

Το ιδιαίτερο αυτό πλέγμα σχέσεων συνέβαλλε στην καλλιέργεια ενός φαινομένου, που σπάνια συναντάται στην ιστορία των πολιτιστικών φαινομένων, ιδιαίτερα σε χρόνους ενταξιακών διεργασιών παγκοσμιοποίησης του προηγούμενου αιώνα και στη συνέχεια. Αυτό διότι η εξέλιξη του πολιτισμού και των τεχνών, συμπεριλαμβανομένης και της λογοτεχνίας, συντελείται μέσα από την ανταλλαγή «πληροφοριών», ως δάνεια, αντιδάνεια ή επηρεασμών, των αντίστοιχων επιτευγμάτων ανάμεσα στις εσωτερικές (εθνικές) λογοτεχνικές παραδόσεις. Η φύση των σχέσεων τους ωστόσο, είναι τέτοια που καθορίζει την εξέλιξη ταυτοχρόνως σε δυο κατευθύνσεις: - ως ενοποίηση ή διεθνοποίηση (υπό το σκεπτικό σεβασμού της λογοτεχνικής «νόρμας» σε έναν ευρύτερο χώρο ή στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης σχολής) και ως διαφοροποίηση (υπό την έννοια της

απόκλιση από την νόρμα) ως προϋπόθεση για την καλλιέργεια της ιδιαίτερης λογοτεχνικής ταυτότητας σε προσωπικό και εθνικό ή συλλογικό επίπεδο.

Η παρέκκλιση από τον γενικό κανόνα σχέσεων στα πολιτιστικά και λογοτεχνικά δρώμενα στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου μας βοηθάει να κατανοήσουμε τον αποφασιστικό ρόλο που έπαιξαν οι γεωπολιτικές αλλαγές στην εθνοπολιτιστική σύνθεση των εθνικών και εθνολογικών ομάδων που την κατοικούν. Τόσο το περισσότερο αν έχουμε υπόψη ότι οι εξελίξεις αυτές διαδραματίζονται πάνω σε ένα κοινό διαχρονικό πολιτιστικό υπόστρωμα. Αν έχουμε, επίσης, υπόψη ότι η Ήπειρος επί αιώνες αποτελούσε μια περιοχή συνύπαρξης και όσμωσης διαφορετικών ομάδων όσον αφορά την εθνικότητα, τον πολιτισμό και το θρήσκευμα. Εντούτοις, μας βοηθάει να κατανοήσουμε τους λόγους μη φυσιολογικής εξέλιξης της λογοτεχνίας σε εκείνο το τμήμα πληθυσμού ελληνικής συνείδησης μετά την μετατροπή του σε «εθνική μειονότητα» στην Αλβανία.

Τα ίδια επιχειρήματα μας βοηθούν να εξηγήσουμε την έντονη τάση που εκδηλώνουν οι Έλληνες μειονοτικοί συγγραφείς, κάθε φορά που ιστορικά έχουν τη δυνατότητα, για πλήρη ένταξη και ενοποίηση της λογοτεχνίας τους με την λογοτεχνία του εθνικού κορμού*. Τονίζουμε ότι οι τάσεις ενοποίησης με τον εθνικό κορμό στη λογοτεχνία είναι πιο έκδηλες και πιο συγκεκριμένες από άλλους τομείς. Ταυτόχρονα αποβλέπουν ανοιχτά στη ρήξη των σχέσεων επικοινωνίας με την αλβανική λογοτεχνία.

Το κλίμα αυτό ωστόσο, αποτελεί ένδειξη της πραγματικότητας υποχρεωτικών και αφομοιωτικών σχέσεων που επέβαλε στην Μειονότητα το κομμουνιστικό καθεστώς με τις δομές του σοσιαλιστικού κράτους και κοινωνίας. Τόσο το χειρότερο όταν από αλβανικής πλευράς και μετά την πτώση του κομμουνισμού, επιχειρείται, τότε με άλλους τρόπους και τότε ως νοοτροπία, παρόμοια αντιμετώπιση της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας. (Το γεγονός, απαιτεί τουλάχιστον την ερευνητική προσοχή.)

---

* Στη συνάντηση των Ελλήνων λογοτεχνών της Ηπείρου από τις δυο πλευρές των συνόρων, που οργάνωσε το Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου, στις 30 Μαΐου 2004, η τάση αυτή τέθηκε ως αίτημα που απαιτεί λύση από την πλειοψηφία των ομιλητών. Μάλιστα, όπως τόνισαν οι υποστηρικτές της άποψης αυτής, θα πρέπει να αναζητηθούν συγκεκριμένοι τρόποι δράσης για την επίτευξη αυτής της «ενσωμάτωσης» ή «επανενσωμάτωσης».